

BİBLİYOGRAFYA :

Seydî, *el-Maṭla* 6, TSMK, III. Ahmed, nr. 3459, vr. 35^b; Mahmut R. Gazimihal, *Musiki Sözlüğü*, İstanbul 1961, s. 55; Abdülkâdir-i Merâgî, *Câmi 'u'l-elhân* (nşr. Takî Bîniş), Tahran 1987, s. 202-203; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 636, 638; H. G. Farmer, *Turkish Instruments of Music in the Seventeenth Century*, Glasgow 1937, s. 32-33; Gönül Alpay, *Ahmed-i Dai and His Çengname*, Cambridge 1975; a.m.f., "Çengnâme'de Musiki Terimleri (Perde, Nağme, Makam, Seyir, Şube, Terkip, Âvâz)", *DTCF Felsefe Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, X, Ankara 1976, s. 83-97; Raûf Yektâ, "Türk Sazları III", *MTM*, sy. 5 (1331), s. 235-236; Osman Şevki Uludağ, "Çenknâme", *MM*, sy. 62 (1953), s. 57-59; İsmail Baha Süreşan, "Çenk'e Dair", a.e., sy. 205 (1965), s. 4-5; Hedwig Usbeck, "Türklerde Musiki Aletleri", a.e., sy. 240 (1968), s. 28-29; Ayhan Gültaş, "Divan Şiirinde Türk Musikisi Sazları", *Kök*, sy. 5, İstanbul 1981, s. 26-27; Kemal Eraslan, "Ahmedî, Münazara, Telli Sazlar Atışması", *TDED*, XXIV (1986), s. 129-204; Pakalın, I, 347-348; Öztuna, *BTMA*, I, 198-199.

AYHAN GÜLTAŞ

ÇENG-i HARBİ

(bk. ÇENG-i HARBİ).

ÇENGİ YUSUF DEDE

(bk. YUSUF DEDE EFENDİ).

ÇEP

Ta'lik yazıdan ilham alınarak
Türk hattatları tarafından icat edilen
divanı yazıya verilen ad
(bk. DİVANİ).

ÇEPNİ

Oğuz boylarından biri.

Boyun ismine Kâşgarlı Mahmud'un Oğuz boylarını gösteren listesinde rastlanır. Burada Çepni boyu yirmi birinci sırada zikredilmiş ve damgası da gösterilmiştir. Fahreddin Mübârek Şah'ın (XIII. yüzyılın başları) listesinde de Çepni adının görülmemesinin sebebi kesin olarak izah etmek güçtür. Residüddin (XIV. yüzyılın başları) Çepniler'i Üçoklar'ın dördüncü boyu olarak gösterir. Çepni adının ise "düşmanla her zaman savaşır" mânasına geldiğini yazarak Bayındır, Becene (Peçenek), Çavuldurlar'la (Çavundur) ortak olan onkunlarının sungur, şölenlerdeki et paylarının da "sol karı yağrın" yani sol kürek kemiği kısmı olduğunu bildirir.

Çepniler'in Anadolu'nun fetih ve iskânında mühim roller oynadıkları bilinmektedir. XVI. yüzyılda Anadolu'da onlara ait

kırk beş kadar yer adının görülmesi bunun en önemli delilidir. Hacı Bektaş-ı Veli'nin Sulucakarahöyük'teki ilk müridleri Çepniler'dendi. Bektaşî çelebilerinin bu köydeki Çepniler'den tanınmış bir ailenin soyundan gelmeleri kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca onların 1240 yılında vuku bulan Baba İshak Türkmenleri'nin ayaklanmalarına katılmış olmaları da kabul edilebilir. 1277 yılında Sinop yöresinde kalabalık bir Çepni topluluğu yaşamaktaydı. Aynı yıl Çepni Türkleri Sinop'a saldıran Trabzon Rum İmparatoru Giorgi'yi denizde yenerek Selçuklu Türkiye'si'nin bu en önemli ticaret limanının Rumlar'ın eline geçmesine mâni oldular. Canit (Canik) denilen Samsun-Giresun arasındaki bölgenin fethinde en büyük rolü bu Çepniler oynadı. Hat-ta Bayramlı (Ordu) yöresindeki Hacı Emirli Beyliği'nin onlar tarafından kurulduğunu ileri sürmek de mümkündür. Giresun'un 798 veya 799 (1396-97) yılında Hacı Emîr oğlu Süleyman Bey tarafından fethi üzerine Çepniler Trabzon yöresine ulaştılar. 1405 yılında ise Trabzon-Erzincan yolu onların kontrolü altına girdi. 1461'de Trabzon'u fethetmeye gelen Fâtiḥ Sultan Mehmed şehrin güney ve batı yörelerinin Çepniler'le dolu olduğunu görmüştü.

Çepniler'den bir kısmının Huzun Hasan zamanında Akkoyunlular'ın hizmetine girdiği bilinmektedir. Nitekim Uzun Hasan'ın emîrleri arasında Çepniler'den İ Aldı Bey de bulunmaktaydı. Bu emîrin Trabzon Çepnileri'nden olması kuvvetle muhtemeldir. XVI. yüzyılda Anadolu'nun birçok yerinde Çepni oymakları yaşıyordu.

Halep Türkmenleri arasında yaşayan Çepniler üç kol halinde olup bunlardan 397 vergi nüfuslu ana kol Antep'in kuzeydoğusundaki Rumkale yöresinde yaşamaktaydı. Nüfusları çok az olan diğer iki kol Başım Kızıldı Çepni adını taşımakta ve Amik ovasındaki Gündüzlü'de bulunmaktaydı. XVII. yüzyılın ortalarında ana kol yine Rumkale yöresinde yaşamakta, fakat Başım Kızıldı Çepniler batıda Aydın ve Saruhan sancaklarında oturmaktaydılar.

Diyarbakir bölgesindeki Boz-ulus'a bağlı Çepniler de 1691 yılında birçok Boz-

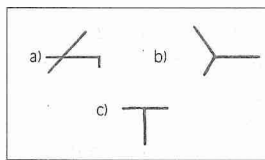
ulus oymakları gibi Rakka bölgesinde yerleştirildiler. Bunlara beylerinin adıyla Kantemir Çepnisi deniliyordu. Rakka'ya yerleştirilen Çepniler bu bölgeden iki defa kaçtılar. İkinci kaçışlarında Turgutlu ve Bergama taraflarına gittiler (1141/1728) ve oradan bir daha sürgün yerlerine dönmediler. Günümüzde Balıkesir, İzmir (Bergama), Manisa ve Aydın vilâyetlerindeki köylerde oturan Çepniler, Başım Kızıldı ile Kantemir Çepnileri'nin torunlarıdır.

Çepniler'den önemli bir kol da Sivas-Kırşehir bölgesindeki Ulu-yörük topluluğu arasında yaşıyordu. Bu Çepniler 926 (1520) yılında on yedi kışakta oturuyor ve çiftçilik yapıyorlardı, o tarihte vergi nüfusları 432 idi. 982 (1574-75) yılında ise Çepniler'in vergi nüfusları dört katından fazla bir artış kaydederek 1884'e yükselmmişti.

XVI. yüzyılda Konya bölgesinde de mühim bir Çepni topluluğu bulunuyordu. Bu Çepni topluluğundan bir kol I. Selim devrinde Eski İl kazasındaki altı köyde yerleşmiş ve bu koldan sadece küçük bir oba eski yaşayışını sürdürmüştü. İkinci Çepni kolu Turgut kazasındaki bazı ekinliklerde çiftçilik yapmakta, üçüncü Çepni kolu ise Karaman'ın batısındaki Mahmudlar kazasına bağlı dört köyde oturmaktaydı.

Çepniler Yavuz Sultan Selim devrinde Trabzon sancağında bilhassa Giresun-Kürtün ve Vakfikebir arasında yoğun bir şekilde yaşıyorlardı. Bundan dolayı bu yörenin batı kesimine Vilâyet-i Çepni adı verilmişti. Çepniler daha sonraki yüzyıllarda Trabzon'un doğusunda bulunan yerlere göç ederek oralardaki Türk yerleşmesinde önemli bir rol oynadılar. Günümüzde Sürmene, Of ve Rize'nin özellikle merkez nahiyesi ile Karadere ve İkizdere'deki Türkler'in önemli bir kısmını onların torunları meydana getirir. Şimdi bile adı geçen yerlerde Çepni adını taşıyan ailelere rastlanır. Bununla birlikte Çepniler'den bazıları Rize yöresinde de durmayarak Batum'a kadar gitmişlerdir.

Bunlardan başka nüfusları az olmakla birlikte Maraş, Bozok, Çukurova, Koçhisar, Çorum ve Hamîd sancaklarında da bazı Çepni oymakları bulunmaktaydı. Öte yandan İran'da Safevîler'in hizmetinde de Trabzon bölgesinden gelen bir Çepni topluluğu vardı. Fakat bunların nüfusları fazla olmadığı için XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren adlarına rastlanmamaktadır. Bütün bu bilgilerden

a) Kâşgarlı'ya (XI. yüzyıl),
b) Residüddin'e (XIII. yüzyıl),
c) Yazıcıoğlu'na (XV. yüzyıl) göre Çepni boyu damgası

ÇEPNİ

anlaşılacağı üzere Çepniler Anadolu'daki Türk yerleşmesinde en önemli rolü oynamış boylardan biridir.

BİBLİYOGRAFYA :

Faruk Sümer, *Oğuzlar: Türkmenler*, İstanbul 1980, s. 327-335; a.m.f., *Çepniler*, İstanbul 1993; a.m.f., "Osmanlı Devrinde Anadolu'da Yaşayan Bazı Üçoklu Oğuz Boylarına Mensup Teşekküller", *İFM*, X (1952), s. 441-453; a.m.f., "Çepni", *Eİ²* (İng.), II, 20.

FARUK SÜMER

ÇERH

(bk. ÇARH).

ÇERİBAŞI

Osmanlı Devleti'nde müsellemlerin, timarlı sipahilerin, çingene, yörük, tatar, evlâd-ı fâtihân, voyruk ve akıncı gibi eyalet askeri statüsündeki kuruluşların zâbitlerinden birisine verilen ad.

XV. yüzyıl kaynaklarında başbuğ, serdar, serasker, sipehsâlâr, sipehbed, sipehdâr, serheng ve çeribeyi olarak da geçen bu tabir çeribaşı şeklinde Memlükler'de, çerici, çericiyân olarak da Dulka-diroğulları'nda kullanılmıştır; Osmanlılar'a da bunlardan geçmiş olmalıdır (Barkan, *Kanunlar*, s. 124). Daha küçük rütbeli zâbitlere "çeri sürücüsü" denirdi. Bunun başlıca görevi, emrindeki askerleri bir yerden başka bir yere götürmektir. Timar* tasarruf eden çeri sürücülerini yükselerek çeribaşı olabiliyorlardı.

Müsellemler Çeribaşısı. Osmanlı Devleti'nin ilk teşkilâtı askerî birlikleri, Orhan Bey zamanında kurulan yaya ve müsellemlerdir. Çeribaşının yayalardaki muadil zâbiti yayabaşıdır. Orhan Bey zamanında ilk askerî teşkilât kurulurken her nahiyenin timarları bir çeribaşının idaresine verilmiş, çeribaşılar da sancak beyine bağlanmıştır. Müsellemler sancaklarında bir araya toplanması uygun olan nahiyeler gruplandırılarak bir çeribaşının idaresine verilebilirdi (BA, *TD*, nr. 247, s. 139, 230). Çeribaşı tayini beylerbeyi beratıyla yapılırdı. Bu makam bazan aile fertleri arasında el değiştirebilirdi. Çok defa timarının bulunduğu yerde ikamet eden çeribaşı bazan uzak bir yerde de oturabilirdi. Meselâ Sultanönü sancağının çeribaşısı Eskişehir'de otururdu. Yetki ve sorumluluğu yayabaşılardan daha geniş olan müsellemler çeribaşılarının yardımcıları da olurdu (BA, *TD*, nr. 112, s. 70, 72). Bu yardımcıları hizmetleri karşılığında çeribaşının gelirinden pay alırlardı.

XVI. yüzyıl sonlarında piyadelerle birlikte müsellemler teşkilâtı da kaldırılarak müsellemlerin reâyâ* yazılmaları çeribaşılarının huzurunda yapılmıştır.

Sipahi Çeribaşısı. Osmanlı kuvvetlerinin asıl kalabalık kısmını oluşturan timarlı sipahilerin en büyük kumandanı beylerbeyidir. Onun altında sancak beyi, alay beyi ve çeribaşılar vardı. Çeribaşılar sancağın bir nahiyelik bölgesinin âmiridirler. Cebelü denilen atlı askerlerle doğrudan münasebet halinde olan sipahi çeribaşılarının başlıca görevi huzarda bulunduğu yerin güvenliğini sağlamak, sefer zamanında gerekli askerleri çıkarmak ve bunları emrindeki çeri sürücülerini vasıtasıyla istenilen yere göndermek, savaştan sonra da gerekli muafiyetleri tahsil etmektir. Hazar zamanında sancak beylerinin emrinde sayılmayan ve nisbeten bağımsız olan çeribaşılara pek müdahale edilmezdi. Meselâ sancak beyinin bölgesinde bir suç işlese suçluyu çeribaşı yakalardı. Hafif suçların cezasını çeribaşı verir, ancak katil vb. ağır suçların cezalarına sancak beyi karışırdı. Bununla birlikte her türlü ceza yalnız kadı tarafından takdir edilebilirdi (Barkan, *Kanunlar*, s. 265-268). Çeribaşılar çok defa timar, bazan da zeâmet* tasarruf ederler ve topraklarının bulunduğu yerde otururlardı (Ayn Ali, s. 70). Sancak beyi, alay beyi, subaşı ve çeri sürücüsü gibi serbest timar tasarruf eden çeribaşılar bölgeleri içindeki arazi sahiplerinden resim*, müsellemlerin koyun resmiyle bād-ı hevâ*larından hisse alırlardı. Aynı şekilde timarlarında olan haymanaların (göçebe) resimleri de çeribaşılara aitti. Sefer olsun olmasın subaşılar gibi çeribaşılardan da yamak*larından belli gelirleri vardı. Çeribaşı timar gelirlerinin bazısından sancak beyleri de pay alırdı. Meselâ cürüm ve arûs resimlerinin yarısı kendilerinin, diğer yarısı ise sancak beylerininindi. 1557'de Harput sancağı çeribaşısı 7200 akçelik timara tasarruf ediyordu. Bu gelir 1566'da 8000 akçeye yükselmiştir.

Çingene Çeribaşısı. XVI. yüzyıl başlarından itibaren Rumeli'deki çingeneler askerî maksatlar için bir statüye bağlanmıştır. Merkezi Kırkkilise olan ve Eskihi-sâr-ı Zağra, Hayrabolu, Malkara, Döğenci-ili, İncüğöz, Gümülçine, Yanbolu, Pınarhisar, Pravadi, Dimetoka, Ferecik, İpsala, Keşan ve Çorlu dolaylarını içine alan bir çingene livâsı ihdas edilmiş ve çingeneler daha önce kurulan müsellemler teşkilâtına sokulmuşlardır. Tahrir defterle-

rinde bunların statüleri "Kânûn-ı Seraskerân-ı Livâ-yi Çingene" veya "Kânunnâme-i Kibtîyân-ı Vilâyet-i Rumeli" (Barkan, *Kanunlar*, s. 243-244, 249-250) başlıkları altında tesbit edilmiştir. Müsellemler teşkilâtındaki çeribaşı bu livâda da mevcuttu. Müsellemler ve sipahi çeribaşısı ile aynı hak ve yetkilere sahip olan ve kanunnâmelerde çok defa "seraskerân" olarak geçen çingene livâsı çeribaşılar çingenelerden tayin edilmezdi. Bunların hepsi timarlı sipahi sınıfına mensup beyzade veya sipahizadedir. Timarları livânın çeşitli bölgelerine dağılmış halde olup başlıca görevleri çingene müsellemlerinin sevkini yapmaktır. Gelir kaynakları da hemen hemen aynıydı. Tasarruf ettikleri serbest timar dahilindeki göçebelerden resm-i haymana ile bād-ı hevâ denilen yâve, kaçkun vb. vergilerden başka cürüm, cinayet ve gerdek resminin yarısı da bunlarındı. 1541 tarihli çingene livâsı kanununa göre çeribaşı timarında olup çiftçilik yapan yörük, müsellemler, canbazân ve tatarlar çeribaşıya 12 akçe, reâyâdan sayılan yağcı ve küreci taifeleri ise 22 akçe çift resmi veriyorlardı. III. Murad devrinden itibaren diğer kuruluşlar gibi çingene teşkilâtı da bozulmuş, devlet ricâlinin yolsuzlukları yüzünden sipahi timarları çingene ileri gelenlerine verilmeye başlanmıştır (Selânikî, II, 471). XVII. yüzyılda yaya ve müsellemler gibi çingene müsellemleri de mukâtaa*ya bağlanmışsa da (Ayn Ali, s. 45) Rumeli çingeneleri durumlarını muhafaza etmişler, çeribaşılık da varlığını korumuştur.

Yörük ve Tatar Çeribaşısı. Yörük defterlerinde seraskerân, yörük kanunnâmelerinde ise çeribaşı olarak geçen bu zâbitlerin başlıca görevi emrindeki yörük müsellemlerini sefere göndermektir. Bunlar sipahi çeribaşısı ile aynı hak ve yetkilere sahiptir. Yörük çeribaşısı genellikle yörük taifesinden tayin edilirdi. Fakat maiyetindeki eşkinici ve yamaklar gibi bunlar arasında da dışarıdan gelen, kanunnâmelerdeki ifadeyle "yörüğe halt olan" ve ihtida edenler bulunabilirdi. Belgelerdeki "veled-i Abdullah" kaydından bu anlaşılmaktadır. Yörük kanunnâmelerinde serasker bile olsalar bunların "cinslerinden çıkamayacakları", yani eşkinici ve yamaklıktan kurtulamayacakları belirtilmektedir. Bu kayıttan, yörük teşkilâtının zaafa uğramaması için eşkinici ve yamakların seraskerliğe geçmelerinin pek uygun görülmediği, bu vazifeye daha ziyade diğer berat sahip-